PÓSTA BÉLA

AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRÁNAK TÖRTÉNETE

Történetet kell írni. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának történetét. Ötvenesztendő lett a szülő – az Erdélyi Múzeum-Egyesület –, legfiatalabb csemetéjét be kell mutatni.

Kettős hát a földadat: történetírás és bemutatás. Ez a kettő azonban nagyon egyenlőtlen.

A történetírás röviden, szinte egy lélegzetre elvégezhető, mert hiszen ennek az intézménynek élete hasonlatos a jó házastársak életéhez. Annyira csendben folyik, hogy szó nem igen esik róla. Persze ez csak a házaselet boldogságának előnyös; a múzeumi osztályoknak nem árt, ha létezésükről tudnak, sőt szükséges, hogy mentől többen tudjanak rólok, érdeklődjenek irántok, támogassák, szeressék azokat.

A nagy időkben, amikor az Egylet megalakult, még az sem volt könnyű, hogy annak célját szabatosan körülírják, tartalmát és formáját megtalálják. Pedig mindenki egyet akart, egyet gondolt. Hogy lett volna hát lehetséges akkor olyan szervezetet teremteni, mely az egyesület érem- és régiségtárának vagy bármely más gyűjteménytárának jövője számára virágzást, érdeklődést biztosított volna. Más volt akkor a cél. Tömöríteni kellett egy elnyomott haza jogfosztott fiait olyan munkára, amelynek végső célja az erőszakkal elvett jogok visszaszerzése volt. Békés volt a forma, de bizony harc volt annak tartalma. Igaz, a legbecsületesebb, a legjogosabb és a legigazabb harc, de mégiscsak harc in optima forma.

A közmondás azonban érvényét sohasem veszti: Inter arma silent musae. Ez volt az oka annak, hogy az érem- és régiségtár múltjában kevés az öröm.

Alapítása maga minden egyéb, csak nem igazi érem- és régiségtár-alapítás. Nem mintha nem tudták volna az alapítók, hogy mi egy ilyen intézmény, hiszen az Egylet első titkára, Finály Henrik dr. maga mondja,

hogy: „A valódi múzeum mi lehet egyéb, mint tárháza az oly tárgyaknak, amelyek a tudományos működésnek vagy anyagul vagy eszközül szolgálhatnak; mi lehet célja e tárgyak egybegyűjtésének, ha nem éppen annak a tudományos működésnek a megindítása, amelynek részint tárgyai, részint eszközei; és ki másnak lehet vala ez hivatása és feladata, mint éppen az alapító egyesületnek.”

Jól tudták, hogy mit és hogyan kellene csinálni, de akkor, sőt bizony még ma is, a magyar ember, mikor imádkozik is, csak félig munkálja a maga üdvösségét, nagyobbik felében az imádsága is harc szabadságáért.

Igy történt, hogy ez a gyűjteménytár az egyesület megalakulásakor, mint külön osztály meg sem alakult. Finály Henrik elmondja, hogy eleinte azokat a tárgyakat, amelyek az érem- és régiségtár anyagához első időben egybegyűltek, nem szervezték önálló gyűjteménnyé, hanem őrizetüket ideiglenesen a könyvtárnokra bízta, s ez őrizte úgy, hogy azokat szám szerint átvette, és egy raktárban elzárta.¹

Amint aztán az anyag szaporodott, az egyesületi közgyűlésen is fölmerült az az óhajtás, hogy az érem- és régiségtár „valahára rendbe jöjjön” és hozzáférhetővé váljon. Ez az óhajtás azonban egymagában nem lett volna elég, mert az intézmény tulajdonképpen megalapítása mégiscsak ahhoz a tényhez fűződik, hogy gróf Eszterházy László (1. kép), a gróf Eszterházy-féle éremgyűjtemény letéteményes tulajdonosa, ezt a nagyértékű gyűjteményt a múzeumnak átadta, s azonkívül 5000 forint névértékű földtehermentesítési kötvényt adott át, mint alapítványt, amelynek kamata a gyűjtemény leendő őrének jutalmazására szolgáljon.

Ennek az igazán fényes adománynak lehet köszönni, hogy az érem- és régiségtár elsősorban külön helyet kapott, mert az igazgató-választmány ekkor jelölte ki számára a Mikó-féle nyaraló emeletében a délre néző egyik termet. Ekkor rendeztette azt be, s ekkor választott a gyűjtemény számára őrt Finály Henrik személyében. Az új őr átvett a könyvtárnoktól 562 drb. régiséget és 11 920 drb. különböző pénzt, emlékérmét és pénzjegyet, amelyhez az Eszterházy-gyűjtemény 3779 drb. éremmel és emlékérmével járult.

Az Eszterházy-féle adomány 1862-ben jutott a múzeumhoz. Ugyanazon év novemberében nyer az érem- és régiségtár külön őrt és külön helyiséget. 1863. július havában kezdődik a rendezés és lajstromozás, és a gyűjtemény rendezése nagyjában már 1864 februáriusában befejeződött, amikor is az új adományokkal, csere és vétel útján szerzett tárgyakkal az egész anyag 1012 drb. régiséget és 14 273 drb. érmet számlált. Mindez kétségtelenül Eszterházy László nevéhez fűződik, akit méltán mondhatunk az érem- és régiségtár valódi megalapítójának.

¹ Emlékkönyv Gróf Mikó Imre emléksobra leleplezése alkalmára. Kolozsvár, 1899. 43. l.

Az ő nagyértékű adománya nélkül semmi esetre se jutott volna még akkor az érem- és régiségtár sikeres működésének két alapföltételéhez: ti. külön helyiséghez és megfelelő szakerőhöz. Igaz, hogy a harmadik lényeges föltétel, az évi rendes javadalom – mely e gyűjtemény rendszeres gyarapítását szolgálta volna – akkor még nem sorakozott a két előbbi tényezőhöz; de hát az Egyletnek enélkül is módjában volt, hogy a gyarapításra évenként bizonyos összeget fordítson.

Helyiség, szakerő és évi rendes javadalom: ez az a három alaptényező, amelyen minden múzeumi gyűjteménynek sorsa megfordul. Ez a három tényező az érem- és régiségtár életében szintén érezte hatását.

Helyiség tekintetében hamarabb jelentkeztek a bajok, semmint gondolták. De hisz ez természetes is volt. Az érem- és régiségtár számára egyetlen termet rendelhetek csak, amelyben a gyűjtemények fölállítására 4 üveges szekrény, 2 asztalon álló lapos üveges szekrény, egy szabad állvány és 4 kis polc volt csak.

Hogy ez a minimális keret nem felelt meg annak a hatalmas feladatnak, hogy magába fogadja az erdélyi terület múltjának emlékeit, az egészen világos. Hiszen ez a föld már a történelem előtti korok hajnalán is olyan terület, mely gazdag aranykészletével fényes művelődések kisugárzásait vonja maga felé, s attól kezdve soha nem is szünetelt itt a művelődés.

Az emlékek begyűlésében pedig nem képzelhető ezen a területen olyan lassú tempó, hogy a helyiség elégtelensége – ha azt ily szűkre szabják – nagyon hamar ne jelentkezzen.

Aztán még – a fejlesztéstől eltekintve – a rendes múzeumi kezelés alapföltételei is hiányoztak ebben a helyiségben. Fűteni nem lehetett, és így a gyűjtemény feldolgozásának és lajstromozásának munkája október 1-től május 1-ig, tehát évenként 5 hónapon át teljesen szünetelt. A közönségre való hatása is igen csekély lehetett a gyűjteménynek, hiszen szinte félesztendőn át zárva volt, mégpedig az esztendőnek abban a felében, amely a városi embert a múzeumlátogatásra legjobban ösztönzi. A tavasz és a nyár a szabadban élés ideje, a tél szokott a tanulmányozás, a szobákba vonulás ideje lenni.

Ne csodáljuk tehát, hogy az alig megalapított érem- és régiségtár életében csakhamar jelentkeznek a bajok. A gyűjteménytár vezetője arról panaszkodik, hogy nem képes a gyűjteményt lajstromozni. 1866-ban már a túlszűfoaltság miatt is, és külön helyet kér az éremtár részére.

Az 1867. évről szóló jelentésében azt jelenti, hogy a régiségtárban a tárgyak a szó szoros értelmében egymás hátán vannak, és, hogy maholnap be kell zárni a gyűjteményt a közönség előtt, mert lehetetlen lesz a tárgyakat úgy elhelyezni, hogy köztük még járni is lehessen. Pedig a szekrényekben már 1866-ban oly tömötten állottak a tárgyak, hogy sem kényelmesen

szemlélni, sem a létszám felől áttekintés útján hozzávetőleges fogalmat alkotni nem lehetett. Panaszai között már 1866-ban fölhangzik a legtermészetesebb, az ti., hogy a helyszűke nem engedi meg a tárgyaknak valódi tudományos elrendezését.

Ha a szakerő szempontjából tekintjük ezt az alapítást, akkor is kivülágl, hogy messze elmaradt a valódi követelmények mögött. Csak vezetőt kapott. Igaz, hogy lelkeset és hozzáértőt, de segédszemélyzetéről gondoskodás nem történt, pedig az érem- és régiségtár sokkal nagyobb feladatokra volt hivatva, semhogy ezeket nélkülözhetne volna. Ki csodálkoznék tehát, hogy az 1867-i közgyűlésen arról panaszkodik a gyűjteménytár őre, hogy a régiségtár még leltározva nincs; rendezetlen és leltározatlan az Eszterházy- éremgyűjtemény is, holott a roppant sok teendő végrehajtására egyedül önmagára van utalva, és az utolsó számjegy megírásáig és felragasztásáig mindent egymagának kell csinálni.

Aránylag legkevésbé érezte káros hatását a rendes évi javadalom hiánya, éspedig azért, mert az alapításra következő első évtizedben a lelkesedés olyan végtelenül hatalmas és a Múzeum-Egyletet annyira szemefényének tartja mindenki, hogy a legbecsesebb ajándéktárgyak évről évre növelik a gyűjteménytár anyagát.

Azonban, ha nem is olyan nagy mértékben, mint a két előbbi tényezőnek meg nem felelő volta, mégis érezte ez a hiány is a maga jellemző hatását. A régiségtár őrének jelentéséből látjuk, hogy az összegyűlt anyag legnagyobb részéről legfőlebb a tárgyak lelőhelyét tudják, megtalálásának részletes körülményeiről pedig igen kevés adatot, vagyis az anyag tudományos értéke csekélyebb, s az intézménynek nincs módjában szakszerű kutatások segítségével tudományos szempontból is becses anyaggal gyarapodni.

De ez a hiány még egy más végtelenül fájdalmas következménnyel is jár, azzal ti., hogy a hazai régiségek – régi történelmünk, dicsőségünk, munkánk, szenvedéseink és törekvéseink örök tanúi – tetemes számmal vándorolnak ki az országból, mégpedig úgy, hogy még azt sem lehet megtudni, hogy mi úton és hová lesznek: tehát a hazára nézve teljesen elvesznek. Erről is panaszkodik az alapítás első éveiben a gyűjteménytár őre, amint az nem is lehet másképp ott, ahol az ilyen kincsek megmentésére hivatott intézmények megfelelő évi rendes javadalmazással nem bírnak.

Az alapítás tehát megtörtént, amennyiben a gyűjteménytár kereteit megalkották, de e kereteknek most vázolt méretei előre megszabták a gyűjteménytár jövőjét és jellegét. Ez a jövő s ez a jelleg nem lehetett más, mint egy kicsinyes és nagyon helyi érdekű vidéki múzeumé, amely semmiképpen nem számíthat arra, hogy valaha azoknak a magasabb föladatoknak elvégzésére izmosodik, amelyek az erdélyi részek központi érem-

és régiséggyűjteményére, úgy is, mint tudományos intézetre, úgy is mint nemzeti erőforrásra, hárulnak.

Nem csoda tehát, hogy e gyűjteménytár életének első korszaka olyan mederben is folyik le, mint más jelentéktelen és magasabb igényekkel nem rendelkező hasonló gyűjteménytáraké.

Kegyelemkenyéren él elhelyezése tekintetében. 1868-ban az éremgyűjtemény számára – hogy az betörés ellen biztosítva legyen – a királyi fő-kormánysház ajánlott fel a maga épületében helyiséget, s ezzel arra nyílt kilátás, hogy a régiségtár anyaga három különböző helyen lesz elszórva. Olyan állapot, mely ennek a gyűjteménytárnak életében, mint chronicus jelenség, még sokszor fog ismétlődni.

Az 1869-ik év a legjellemzőbb ebben a tekintetben. Ennek az évnek a telén állítólag rablási kísérlet történt a múzeum épületében, s a közvélemény abban állapodott meg, hogy a múzeumban tolvajok és rablók nem kereshetnek egyebet, mint aranyat és ezüstöt; ilyet pedig leginkább és kíválón az érem- és régiségtárban találhatnak, vagyis hogy éppen ez a gyűjtemény vonzza a rablókat és tolvajokat a múzeumba. Azért azt határozták, hogy az egész éremtárat és a régiségtár értékes tárgyait minden télen be kell szállítani a várostól távol fekvő múzeumépületből a városba, biztos helyre.

Ennek folytán az egész éremtárat és a régiségtár anyag szerint is értékes tárgyait ládákba pakolták, és az országházába, az országos levéltár helyiségébe, egy vasajtóval és vastáblákkal biztosított kis szobába költöztették téli szállásra. A téli szállás azonban nyári szállássá is vált, mert hiszen kitűnt, hogy az állattani gyűjtemény legkényesebb osztálya, úgymint: a pillangók és a bogaraké, abban a teremben, amelyben el volt helyezve, biztos romlásnak megy elébe, és hogy ilyenformán az a terem, amely az érem- és régiségtáré volt, az állattani gyűjtemény számára szükséges.

Elhatározták tehát, hogy az érem- és régiségtár szeptember 1-én költözzék ki gyűjteményeivel, és adja át azt a pillangó- és bogárgyűjteménynek; az érem- és régiségtár értékes tárgyaival költözzék végképpen az országházba, többi része pedig költözzék a pillangó- és bogárgyűjtemény korábbi helyére.

Az érem- és régiségtár azonban tavasszal gyűjteményének értékes részével is visszaköltözött a múzeumi épületbe. Ez volt a második költözése.

Július 6-án éjjel a múzeumigazgató szállását kirabolták, s az éremtár ajtaján is fejszével dolgoztak. Ennek folytán az érem- és régiségtár értékes részét rögtön átköltöztették újra az országházába. Ez volt a harmadik költözködése.

Október 30-án az országházban még két szobát bocsátott az akkori királyi biztos a gyűjteménytár rendelkezésére. Csakhogy ekkor meg az tűnt ki, hogy a múzeum kéziratára olyan helyiségbe van szorítva, mely – ha szűk voltát el is lehetne még ideig-óráig túrni – tűz ellen semmi biztosítékot sem nyújt, úgyhogy tűz esetében az a pótolhatatlan tudományos kincs, amely az okmány- és kéziratárban van, menthetetlenül elpusztul.

Az érem- és régiségtárnak tehát át kellett költözni az újonnan nyert két szobába, és az addig bírt egy szobát át kellett adnia a kéziratárnak. Az újonnan nyert két szoba csak 1870 március közepén jött rendbe, de az állattani gyűjtemény már 1869 decemberében megkezdte beköltözködését a múzeumépület korábbi érem- és régiségtári helyiségébe. Az érem- és régiségtárnak ott maradt része tehát kénytelen volt nyakra-főre kiköltözni az országházban levő egy szobába, amelyben már az éremtár is állott; és amely szoba most már tökéletesen lomtárrá vált, ahol a gyűjtemény tárgyait halomba rakták úgy, ahogy a helyszűke és az esős időben történt költöztetés sietsége engedte.

Ez volt a negyedik költözködés, amely azt az egész munkát, ami 1863-tól 1868 végéig a rendezésre és fölállításra fordított, teljesen elvesztette. Kegyelemkenyéren él a *tudományos kezelés* szempontjából, mert hiszen az egyetlen örön kívül minden egyéb szaki személyzetet teljesen nélkülözni kénytelen. Hogy *évi rendes javadalmazása* nincs, az csak azt mutatja, hogy ebben a tekintetben is kegyelemkenyéren él.

Ha tehát életének első korszakát jellemezni akarjuk, akkor azt mondhatjuk: az Egylet nagy nemzeti célja általjában is mellőzésre kárhoztatta, és az Egylet kebelében levő többi gyűjteménytárak, mint öregebb testvérek, pedig a Hamupipőke szerepét juttatták neki.

De hát az 1867-iki kiegyezés megszüntette az egységes Ausztria chi-maeráját. Meg, legalábbis annyira, hogy a honfiak szabad egyesülésének nem kellett már tovább a tudomány palástja mögé rejtőzködni. A haza megszámálhatatlan sokaságú sebeit be lehetett már kötöztetni nyíltan is. Szabad volt már a nemzet boldogulásáért úgy is dolgozni, hogy a gyermeket a maga nevéen nevezhették meg.

Egészen természetes lett volna, hogy most a múzeumi gyűjteménytárak csakugyan azokká váljanak, amiké természetük szerint lenniök kell, annál is inkább, mert 1872-ben az akkor megalapított kolozsvári Tudományegyetemmel olyan szerencsés kapcsolatba jutottak, amely nemcsak tudományos jellegüknek kedvezett végtelenül, hanem az Egyletnek is olyan jövedelemforrásokat nyitott meg, amelyeknek kellő kihasználásával a gyűjteménytárak hazai közművelődésünknek és nemzeti megerősödésünknek kiszámíthatatlan értékű erőforrásaivá lehettek volna.

És ez az öröndetes változás az érem- és régiségtár életének ebben a második korszakában sem következett be, mert, hiába, hihetetlen ereje van a megszokásnak, és nagyon nehéz küzdeni a praecedensek ellen.

1862-től az egyetem alapításáig egy decennium telt el, amely alatt minden tényező megszokta azt, hogy az érem- és régiségtár a legutolsó gyűjtemény, amelynek hatalmasabb testvérei elől a kuckóba kell vonulnia. Nem csoda tehát, ha őre kifárad a küzdelemben, és végre a betegségtől is megtámadott testében megrokkann a küzdő energia. 1872-től az első őr haláláig a kép ugyanaz, mint az előző korszakban.

A helyiségek, amelyek a két szobából négyre, majd ötre szaporodnak, rosszak és meg nem felelők. A költözködés ebben az érában sem marad el, mert hiszen az új egyetemi központi épület építése alkalmából még egyszer átköltöztetik a régi vármegyeház épületébe. Akkor is hirtelen, sürgetve és minden elővigyázat nélkül egy szobába és egy konyhába zsúfolják össze; feliratos, szobrászati és építészeti gyűjteményét pedig nyílt udvaron rakják halomba, mikor pedig arról van szó, hogy az egyetem új központi épületében végleges helyet jelöljenek ki számára – minthogy most már szerződésileg vállalt kötelezettség folytán a közoktatásügyi kormány köteles a gyűjtemény számára is megfelelő elhelyezésről gondoskodni – akkor az épület pincéjében jelölnek ki számára két pincehelyiséget.

A szakterő tekintetében semmi változás. A régiségtár főőrének panasza-it, hogy semmi segítsége nincs, csakúgy halljuk, mint az előző korszakban. Mindössze annyit látunk, hogy a főőrnek, aki egyúttal az Egyetel titkárja is, a titkári irodában alkalmazott segédmunkásai vesznek részt, amennyiben ehhez értenek, a régiségtári munkákban is. Ezek közül azonban igazi szakmunkákat csak Shilling Lajos dr. (2. kép), ma már a kolozsvári tudományegyetemnek érdemekben gazdag tanára, és sokkal később Finály Gábor dr., ma budapesti főgimnáziumi tanár, végezhettek.

A javadalmazás tekintetében látunk csak annyi változást, hogy a költségvetésekben feltűnik az érem- és régiségtár tárgyi javadalmazásaképpen 800, az őr fizetéseképpen 600 forint. A tárgyi javadalmazás nevetségesen csekély volta szembeötlő, és tökéletesen megmagyarázza azt, hogy ez a gyűjteménytár ebben a korszakban sem teljesíti legfontosabb nemzeti feladatát, ti. a hazai múlt, a magyar nemzeti élet emlékeinek egybegyűjtését.

Megható az a lemondás, amellyel a gyűjteménytár főőre bele is nyugszik a megváltoztathatatlanba, és bár jelentéseiben nem mulasztja el, hogy a figyelmet a gyűjteménytárnak e nemzeti feladatára terelje, mégis úgy látszik, teljesen reménytelenül teszi ezt. Reményvesztettségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a rendelkezésére bocsátott pénzérő egy részével a gyűjteménynek másik célját kívánja szolgálni, ti. azt, amely tudomá-

nyosan hitelesített régészeti anyagnak szakszerű ásatások segítségével kíván birtokába jutni.

Mindenesetre jellemző látvány, hogy míg korábbi jelentéseiben szinte panaszkodik arról, hogy a gyűjteménytárak anyagát túlnyomó részben olyan régiségek alkotják, amelyek a specifikusan magyar történelemmel nincsenek szorosabb összefüggésben, értvén ez alatt a magyar honfoglalást megelőző korok emlékeit, addig később – vagyis a gyűjtemény életének most vázolt második korszakában – szinte egyébben sem látja e gyűjtemény célját, mint éppen a honfoglalást megelőző korok emlékeinek mentől szakszerűbb, mentől teljesebb fölgyűjtésében.

A figyelmes tanulmányozó ebben a változásban nem láthat mást, mint a körülményekkel való kényszerű megalkuvást. A második korszaknak jellemzője mégis az marad, hogy ásatások segítségével igyekeztek használható tudományos anyagot gyűjteni.

Ebből a munkából a gyűjteménytár főőre is kiveszi a maga részét, de rajta kívül mások is sorakoznak e munka mellé, amely kétségkívül fontos volt a gyűjteménytár anyagára nézve. Az érdem oroszánrésze az immár megdicsőült Torma Károly dr.-t (3. kép) illeti meg e munkában. Ezt a testétől-lelkétől erdélyi embert, aki ember is, erdélyi is a szó legnemesebb értelmében volt. Aki még azok közé tartozott, akik tudták, hogy a hazáért hogyan kell dolgozni és hogyan kell áldozatokat hozni. Itt nem életrajzról van szó, csak rövid történelemről és ebben Torma Károly neve olyan szükséges, hogy szinte színe se lenne nélküle az egésznek.

Az csak Torma Károlyt jellemzi, hogy Erdély közéletében alig van intézmény, amelynek azon korbéli történetét az ő neve nélkül meg lehetne írni.

Nevével, mint olyannal, aki az érem- és régiségtár megteremtéséhez sűrűn járul adományaival, az alapítás első pillanatától fogva találkozunk. Ebben a második korszakban azonban a szakszerű ásatások egész sora fűződik ahhoz. Ásatásai közül azok, amelyeket Alsó-Ilosván és Csicsó-Keresztúron végzett, az érem- és régiségtár római csoportjának gerincét alkotják, e körül helyezkednek el a szórványos leletekből származó többi hasonló korú leletek. Mindenestre nagy veszteség volt erre a gyűjteménytárra az, hogy ez a nagy tudományú és lelkes barátja a budapesti egyetem régészeti tanszékére távozott el. Nem mintha érdeklődése ez iránt a gyűjteménytár iránt megszűnt volna, de mert gyűjtő és különösen ásató munkásságát ezentúl természetesen a magyarországi központ foglalta le. Lelke szeretettel csüngött haláláig ezen a gyűjteménytáron, amelyet még olaszországi leletekkel is gyarapított akkor, mikor tanszékétől megválva, oda vonult nyugalomba.

A Torma család ebben a korszakban még egy érdemdús tagjának működésével nyomta reá bélyegét az érem- és régiségtárra. Míg Torma Károly a római csoport törzsét szolgáltatta, addig édestestvére, Torma Zsófia dr. (4. kép), a történelem előtti idők emlékeinek gyűjtésével foglalkozik. Ásatásai, amelyeket Tordoson, Nándorvályán, a nándori és algyógyi barlangban végez, gazdag prehisztorikus gyűjtemény birtokába juttatják. Kutatásaival a prehisztorikus időkkel foglalkozó tudományos világ figyelmét az erdélyi részek felé tereli. Az ő működése nyomán egymás után látogatják meg a külföld tudományos tekintélyei hazarészünket, míg viszont ő maga fáradságot nem kímélve vesz részt külföldi tudományos összejöveteleken, gyűjteményének anyagát a legkülönbébb szempontból ismertetve azokon. Halála után érem- és régiségtárunkba került az ő gyűjteménye, és ott a prehisztorikus csoportnak mindenestre legtekintélyesebb részévé lett.

A prehisztorikus csoport gazdagításának terén kiváló eredménnyel működik ebben a korszakban Herepei Károly (5. kép) is, a nagyenyedi Bethlen-kollégium immár Istenben boldogult tanára. Neki köszönheti ez a gyűjteménytár a vládházai ásatásokból nyert anyagot, amely az első jól megfigyelt leleteket szolgáltatta abból a korból, amikor hazarészünkben a zsugorított temetkezés divatba jött.

Ezt a második korszakot az első főörnek, dr. Finály Henriknek (6. kép) 1898-ban bekövetkezett halála zárja be, és bizonyára mindazok, amik az előzőekben foglalván, hiányos történetet alkotnának, ha az ő mindenkitől fájlalt halálával bezáródó első és második korszak végén nem vétetnék számba az ő működése is.

Hiszen e két korszakban adott helyzet az ő helyzete volt, neki kellett megalkotni és fejleszteni ezt az intézményt.

A megboldogultnak jogosan senki sem vetheti szemére, hogy a kiindulási pontnál ne tudta volna, hogy múzeumi gyűjteménytáraknak mi a formája, föladata, rendeltetése; virágzásuknak mik az alapföltételei. Az ő avatott tollából folytak azok a szavak, amelyekkel fentebb megmutattuk, hogy az Egylet alapítói tisztában voltak a valódi múzeum eszméjével. De bármilyen jól tudta is ezt Finály Henrik dr., tudta egyúttal azt is, hogy az alapításnál a múzeumi cél nagyon alárendelt, és nemcsak hogy tudta, de maga is mozgató lelke volt az Egylet alapításakor az alapítók szeme előtt lebegett életkérdést alkotó nemzeti feladatnak. Elve csak az lehetett, ami hasonló körülmények között minden más hazájáért buzgó embernek: fontos és végtelenül gyümölcsöző eszközei a régiségtárak a nemzeti művelésnek, ébresztői a honszeretetnek, eszközlői a nemesebb életfölfogásnak, táplálói a művészi iparnak, de mit ér mindez, ha elveszett maga a legszengebb, a legpótolhatatlanabb, ha gúzsba kötve és halálos betegen fekszik maga a haza.

Tudott és akart ő olyan érem- és régiségtárat csinálni, amely hivatását úgy tudományos, mint nemzeti szempontból betöltse, és bizonyára az ő lelkének fájt legjobban, mikor erre a célra a legszükségesebből is lemondani kényszerült, de neki is mindannyiszor, mikor ilyen lemondásba kellett beletörődnie, Kossuth Lajosnak azok a szavai juthattak eszébe, amelyeket 1848. április 11-én mondott: „...ha van valahol a hazában egy sajgó kebel, mely orvoslásra, ha van egy kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajgó kebel s várjon még egy kissé a kívánság; ne fügesz-szük fel ezektől azt, hogy megmentünk a hazát.”

Mások talán kevésbé tudták magukat a főcélnek úgy alárendelni, mint ő; hiszen látjuk, hogy mekkora előzékenységgel vonul háttérbe az állattani gyűjtemény kívánsága előtt, mennyire nagy lojalitással ad helyet a maga szűkös helyéből a kézirat- és oklevéltárnak, s ebben a tekintetben annyira megy, hogy mikor a kolozsvári Nőegylet kiállítást rendez, nyolc szekrényéből kirakja a régiségeket, hogy kölcsönadhassa a szekrényeket a tárlat céljaira.

Ma az efféle áldozatkészség nem menne erényszámba, de akkor mások voltak az idők.

Áldozatkészsége, mellyel magát a köznek és a fontosabb nagy célnak alárendelni tudta, arra kárhoztatták, hogy a régiségtárat hamupipőke szerepére leszorítva lássa, de ő nem szűnt meg szeretni azt, s nem szűnt meg dolgozni érte. A munka, amit végez, igazán sisiphusi. Az alapításkor megkezdte a rendezést, el is jut odáig, hogy valami viszonylagos rendet teremt, megnyitja a gyűjteményt a közönség számára, de mindhiába. Alighogy rendbe jön, mozdulnia kell evvel a végtelen kényes gyűjteménycsoporttal, s kárba vész egész munkája.

Most sem csügged el, újrakezdi a munkát az 1869-iki rettenetes bajok után, de csak azért, hogy ismét látnia kelljen, miként megy minden munkája tönkre az egyetem új épületének építésekor a nyakába szakadt hurcolkodás alkalmával. Beteg volt már ekkor, elképzelhető, milyen keserűséget okozhatott neki, hogy még csak a jövőt sem láthatta biztosítottan, hisz olyan ridegséggel gondoskodtak még a jövőről is.

Finály Henrik dr. olyan érem- és régiségtárat akart, amely magába foglalja Erdély művészettörténetének emlékeit, amely a magyar művelődéstörténetnek lelkesítő és tanító kincsháza legyen, és amelyben csak másodrangú szerepet szánt mindannak, ami a magyarságra szorosabban nem tartozik. Igazán erdélyi gondolat. Szép és méltó ahhoz a múlthoz, amit Erdély a magyarság életében játszott. Már az első korszak végén belátja, hogy áldozatkészsége az Egyletnél olyan tradíciót teremtett meg, mely nem kedvez a célnak; látja, hogy a közönségben az áldozatkészség hamar kimerül. Aggodalmasan keresi az okát annak, hogy akik megválnak a bir-

tokukban levő hazai műkincsektől, mért viszik azt külföldre, mért nem adják el azt a múzeumnak? Előbb azt hiszi, hogy szemérmesség az oka. Később rájön, hogy azt az indulatot, ami az embereket erre bírja, sokkal kevésbé poétikus néven nevezik.

Ekkor határozza el, hogy felhagy eredeti gondolatával, és a gyűjteményt általánosabb jellegűvé teszi, és munkál ezen a tervén is nagy kitarással és nagy odaadással.

Lehet, ha kissé erélyesebb és kevésbé önzetlen, többet tud vala kivinni a tőle vezetett gyűjteménytár számára, de ki merné ezt bizonyosan állítani. Ki tudja, nem bölcs mérséklete tartotta-e meg legalább magát a gyűjteménynek eszméjét? Kétségtelen nagy érdeme, hogy az intézmény tudományos jövőjét akkor, mikor az egyetemmel azt szoros kapcsolatba hozta, egyszer és mindenkorra biztosította.

1899. július havában került e gyűjteménytár vezetése alulírottak kezébe. A gyűjteménytár akkor a régi vármegyeház földszintjén egy szobában és egy konyhában volt összehányva. A kőemlékek, mint már említve volt, ugyanannak a háznak udvarán halomba rakva heverték. Az intézetnek, melyet már akkor a kolozsvári Tudományegyetem érmészeti és régészeti intézetébe kebeleztek be, nem volt egyetlenegy szaktisztviselője sem. A teendőket az igazgatónak és egy, az egyetemi és múzeumi könyvtárral közös, szolgának kellett volna ellátnia. Rendes tárgyi javadalmazása sem az egyetemi intézetnek, sem a gyűjteménytárnak nem volt.

Világos, hogy ezeket az állapotokat tovább tűrni nem lehetett, nem pedig annál kevésbé, mert az Egylet akkor, mikor gyűjteményét az egyetem használatára – tulajdonjogának csorbíthatlan fenntartásával – az államnak átengedte, szerződésileg kötelezte az államot arra, hogy: a gyűjteménytárnak megfelelő elhelyezéséről, a gyűjteménytárak kezelésére szükséges tisztviselőkről és a gyűjtemény fenntartásáról és kezeléséről gondoskodik, mégpedig mind a három tényező tekintetében mindig a jelentkező szükséglet mérvéhez képest.

De nem lehetett tűrni azért sem, mert az állam a gyűjtemények épiségeért anyagi és erkölcsi felelősséget vállalt. Ehhez járult az is, hogy a gyűjteménytár immár az egyetem érmészeti és régészeti intézetébe kebeleztetvén be, ott a régészeti oktatásnak olyan nélkülözhetetlen segédeszközzé váltott, amelyet ebből a szempontból is használható állapotba kellett helyezni.

Mikor e tekintetben a szükséges előterjesztések egyrészt a Múzeum-Egylet választmányánál, másrészt a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnál megtétettek, mind a két helyen a legnagyobb előzékenységgel találkoztak azok, úgyhogy az intézet és gyűjteménytár rendszeres fejlesztése megindult, mégpedig a következő program szerint:

a helyiségek tekintetében a legsürgősebb intézkedés, egyelőre 5 évre tervezve, átmeneti volt, vagyis az egyetem központi épületének Király- és Színház-utcai sarkán elhelyezést nyert két földszinti és két alagsori teremben, amelyhez csatlakoznak egy dolgozószoba, egy könyvtárszoba, egy igazgatói dolgozószoba és egy inspekciós szoba a földszinten; egy fényképező sötét kamra, egy praeparáló és gipszöntő labororium az alagsorban; a megfelelő folyosók a földszinten és az alagsorban és egy laboránslakás (egy szoba, konyha és előtér) szintén az alagsorban.

Végleges helyiségül pedig elhatározott egy érmészeti és régészeti intézet építése, mégpedig az egyetemi és múzeumi könyvtárral egyugyanazon épületben, mindenesetre öt éven belül.

Ez utóbbi terv módosulást szenvedett, mert az egyetemi és múzeumi könyvtár épületének tervezésekor kitűnt, hogy ez utóbbi oly öncélú épületet kíván, amelynél a helyiségek diszpozíciójának tökéletesen a könyvtári célokhoz kell alkalmazkodnia, és így ezzel az épülettel semmiféle más intézet épülete össze nem házasítható. Ennek folytán az érmészeti és régészeti intézet építése a könyvtár megépülte utáni időre halasztódott, amelynek közvetlen folytatásában a közoktatásügyi kormány annyi telket vásárolt, hogy azon az érmészeti és régészeti intézet épülete szintén önállóan megépíthető legyen.

Ennek a késedelemnek az lett a következménye, hogy a gyűjteménytár gyorsan szaporodó anyagának raktárszerű elhelyezésére a város különböző pontjain helyiségeket kellett bérelni, részben pedig a központi egyetemnek más célokra rendelt helyiségeit is igénybe kellett venni, ma tehát ilyen raktárszerű elhelyezés helyiségeiül szolgálnak:

1.) a központi egyetem Színház és Farkas utcai sarkának alagsori folyosója;

2.) a központi egyetem Farkas és Egyetem utcai sarkának alagsori négy szobája;

3.) a központi egyetem első emeletén az orvoskari egyik szigorlati terem és az Erdélyi Múzeum-Egyletnek e mellett fekvő egy szobája;

4.) a Mátyás király u. 5. számú ház egész első emelete;

5.) az Unió utca 3–5. számú ház mezzaninja.

A szükséges *tudományos szakszemélyzet és a segédszemélyzet* szempontjából határozatba ment, hogy az 1901-i állami költségvetés keretében egy tanársegédi, egy laboránsi és egy szolgai állást fognak szervezni, mihelyt pedig az igazgatónak sikerül az egyetemi hallgatók közül a szükséges szakembereket kiképezni, azonnal megkezdődik a szaktisztviselői állomásoknak a költségvetésben leendő rendszerezése.

Öt osztályarchaeologusi állás tervezését fogadta el a közoktatásügyi kormány oly módon, hogy azoknak állása a megkezdés időpontjától számított 5 egymás után következő esztendőben fog az állami költségvetésbe fölvetetni. Emellett természetesen az egyetemi tanársegéd, mint változó állású, rendelkezésére állana a gyűjteménytárnak.

Ennek a megállapodásnak következtében a tanársegédi állás teendőinek ellátásával 1901-ben megbízta az egyetem bölcs., nyelv- és tört.-tud. kara Buday Árpád tanárjelölt, múzeumi gyakornokot.

Laboránsnak kinevezte az egyetem rectora Lehoczky Andrást, szolgának pedig előbb Boda Samut, később Szalagyák Mihályt és végül Czirják Józsefet.

A szükséges szakerő kiképztetése négy év múlva annyira előrehaladt, hogy az 1906-i költségvetésben már az egyik osztályarchaeologusi állás szervezést nyert, s a többi négy állás szervezése az 1907–1910. évi költségvetésekben kellett volna, hogy szerveztessék. A szükséges szakerők rendelkezésre állottak, de az állások szervezése nem történt meg.

Mindössze a Múzeum-Egylet szervezett egy évi 2000 koronával javadalmazott őri állást.

Ami az *évi rendes javadalmazást* illeti, világos volt, hogy az Egylet a maga pénzerejével nem képes e gyűjteménytár szükségleteit kielégíteni, és pedig annál kevésbé, mert az egyetemmel való kapcsolat e gyűjteménytár feladatainak körét úgyis kitágította.

Mikor tehát egyrészt az egyetemi szempont az állami dotációt jogossá és szükségessé tette, másrészt e tekintetben nem lehetett figyelmen kívül hagyni egy más lényeges szempontot sem. Mikor az unio az erdélyi részeket az anyaországhoz visszacsatolta, akkor az erdélyi részek magyar kultúrájának fejlesztése éppen olyan állami feladattá vált, mint ahogy ilyen feladat az az anyaországon is. Az unio következtében ipso facto állami intézménnyé kellett volna lennie az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak éppen úgy, mint a Széchenyitől alapított – tehát szintén nem állami kezdeményezésből eredő – Magyar Nemzeti Múzeum azzá lett.

Hogy ez meg nem történt, súlyos mulasztás volt, amelyet érthetővé tesz ugyan az 1867-i kiegyezéssel megindult új berendezkedésnek bokros elfoglaltsága, de amley annál gyorsabban orvoslandó volt, mentül több károkat okozott.

A gyűjtemények államivá tétele máról holnapra meg nem történhetett, de a mulasztás pótlása, a kár csökkentése sem tűrt halasztást; erre pedig átmeneti formának az állami segélyezés mutatkozott legalkalmasabbnak.

Míg tehát az egyetemi oktatással bővült feladatok teljesítésére előbb 1500 korona állami rendes javadalmazás vétetett fel a költségvetésbe, amely eleddig 3300 koronára emelkedett; addig másrészt a tisztán múzeu-

mi feladatok megoldására előbb 4000 korona, amely eleddig 9500 koronára emelkedett. Ez utóbbiból 3500 korona az egyik (az állami költségvetésben még nem rendszerezített) osztályarchaeologus javadalmazásául szolgál: azaz a tárgyi javadalmazás maga csak 6000 korona.

Ehhez járul az erdélyi műkincsek megmentésére az állami költségvetésbe átmeneti kiadásul felvett évi 12 000 korona.

A gyűjteménytár fejlődésében számottevő 3 főtenyező tekintetében tehát ma nagy aránytalanságok vannak.

Az *évi rendes javadalmazás* lassanként kezdi már megközelíteni azt az összeget, amellyel a haladást biztosítani lehet. A *személyzeti ügyek* azonban a levegőben lógnak, és rendezetlenségükkel nemcsak, hogy igen hátrányosan befolyásolják a gyűjteménytár életét, de a jövő tekintetében súlyos aggodalmakat keltenek.

Az *elhelyezés kérdése* ma a képzelhető legrosszabb, és ha már a személyzeti kérdés is óriási nehézségeket támaszt, a helyiségkérdés lehetetlen volta kiszámíthatatlan károkat okoz, és teljesen ellensúlyozza mindazokat az előnyöket, amely[ek]et a rendes javadalmazásnak aránylag eléggé jól induló magasságával elérni lehet.

Az Egylet működésének ötvenedik évében ilyen a helyzet. Lehet ebből a legszebb virágzás is, mert hiszen a gyűjteménytárnak ma tudományos szempontból mindenestre számottevő szaktisztviselők állanak rendelkezésére, éspedig:

Dr. Buday Árpád, szolgálattételre berendelt középiskolai tanár, osztályarchaeologus;

Kovács István, középiskolai tanár, tiszteletdíj mellett alkalmazott osztályarchaeologus;

Dr. Roska Márton, középiskolai tanár, egyetemi első tanársegéd; osztályarchaeologus;

Magoss Irén, múzeumi őr és

Létai Balázs, tudományos segédmunkás személyében, akik közül Roska Márton dr. az őskori, Buday Árpád dr. a római tartományi régiségekkel foglalkozik; Kovács István dr. és Magoss Irén szorosabb működési köre a középkori régészetre s különösen az éremtár ellátására terjed ki. Létai Balázs szintén a klasszikai archaeológiával foglalkozik, különös figyelmét keleti területekről jött hatások tanulmányozására fordítván. Az adminisztratívus munkákban, könyvtárkezelésben az osztály valamennyi tisztviselője egyenletes beosztással vesz részt.

Hogy a virágzásra való reménység jogos, mellett szól az évi rendes javadalom biztatóan emelkedő összege is.

De lehet ebből a helyzetből végzetes bukás is, mert a helyiségek kérdése minden más eredményt elemi erővel pusztíthat el, és az is meglehet, hogy egy szép napon, s félő, hogy ez nincs is olyan távol, az annyi fáradtsággal és küszködéssel fölnevelt szakembereink is elszélednek a szélrőzsa minden irányában, mert helyzetük tarthatatlanná válik. Abban az elég szép lajstromban ugyanis, amelyet fölsoroltunk, olyan diplomás emberek vannak, akik 25 és 30 forintért maradtak az intézet szolgálatában, és sokszor koplalva végezték idehaza és a külföldön azokat a mélyebbre ható tanulmányokat, amelyeket maga az egyetemi oklevél nem ad, de amelyek nélkül becsületes és a tudományos forumok előtt helytálló, nemzetünknek becsületet szerző múzeumi munkát végezni nem lehet. Ezek a szakemberek immár 6-ik éve mondanak le arról, hogy diplomájuk birtokában nekik megfelelő anyagi javadalmazást nyújtó állásokat foglaljanak el, mert jól tudják, hogy arra a nemesebb és magasabb rendű munkára, amelyre elkészültek, nem nekik, hanem a nemzetnek van szüksége. Ezeket az embereket 6 év óta nyilvánított illetékes ígérek is hozzákötötték ehhez az intézményhez, amelyek azonban sehogy sem akarnak valóra válni, mert abban a sorozatban minden ígért dacára is egyelőre csak egy ember állása van rendszeresítve, holott az 1910. év küszöbén állunk, amikor már az egész tisztviselői státusnak rendszeresítve kellett volna lennie.

Ezek a szakemberek aligha bírják a küzdést tovább. Elvégre 6 év jelenlétekeny idő arra, hogy azt bárki is sorsának megalapozásánál elveszítse, és ha eljön az a szomorú nap, amikor a küzdést nem bírják tovább, akkor erre a gyűjteménytárra minden javadalmazás mellett is elkövetkezik a legsúlyosabb katasztróphák egyike.

A krónikásnak a sötét színeket sem szabad elhallgatni. Adja Isten, hogy elkerülje e gyűjtemény azt a sorsot, amely most olyan közről fenyegeti.

*

És a hamupipőke mégis szép volt, legszebb összes testvérei között.

A számba nem vett, az utolsó helyre sorozott érem- és régiségtár mégiscsak kincseket gyűjtött, bárha nem jött el a királyfi még, aki felfedezze, mert természetében, lényegében rejlik a szép és a vonzó fogalma; mert összes testvérei között ez felel meg legjobban annak, ami a múzeumi fogalomhoz kapcsolódik.

Azt szokták mondani, hogy a mai kor gyermekét csak az ragadja meg, ami közvetlenül és gyorsan értékesíthető gyakorlatilag, és azt hiszik, akik ezt mondják, hogy a történelmi jellegű gyűjtemények ilyen hasznosításra nem alkalmasak. Nincs igazuk sem egyik, sem a másik tekintetben.

A történelmi jellegű gyűjtemények gyakorlatilag igenis hasznosíthatók, mert a művészi ipar ilyenek nélkül ki sem fejlődhet, s azután nem gyakorlati haszon-e, ha az emberek lelke a formában, színben, vonalban széphez hozzászokván megnemeseedik, és önmagát tudja a mérték törvényeihez alkalmazni? Bizonyára az, hiszen mennyivel kevesebb rendőr kellene, ha az emberek lelke ilyen módon megnemesednék. Nem gyakorlati haszon-e, ha az emberek annak látásán, hogy elődeik a kitartó munka révén minő fényes eredményeket értek el, arra a belső meggyőződésre jutnak, hogy nekik is a munka ad üdvösséget? Bizonyára az, s ha ez a meggyőződés sokakban élne, mennyivel kevesebb nyomort és szenvedést kellene enyhíteni. Nem gyakorlati haszon-e az, ha a polgár őseinek nagyságát és dicsőségét azoknak emlékeiben látva maga előtt, új energiát nyer, annál is inkább, mert hiszen a dicsőség és a siker emlékei mellett ott találja a múlt idők szenvedéseinek, megpróbáltatásainak s azoknak az óriási nehézségeknek beszédese emlékeit is, amelyek mutatják, hogy mennyi önfeláldozás és törhetlen kitartás kellett a siker biztosítására. Bizonyára gyakorlatilag is hasznos ez. Olyan tényező, amely lassan, de állandóan munkál a lelkekben, és amelyet mással pótolni nem lehet.

Folytathatnók még, de minek. Okos ember kevés szóból is ért, de rá kell mutatni arra is, hogy az emberi természet lényegében legalább is kettős. És lényegének legfőlegb csak egyik alkotó része az, amelyet természet-tudományos folyamatokkal meg lehet érteni.

A lényegnek a másik része mindenesetre olyan, amelyre a legkülönbébb tényezők hatnak. Mit sem változtat a dolgon, hogy a lényegnek ezt a másik alkotó részét, amely esetleg maga is lehet igen összetett, minek hívják. Léleknek, idegéletnek; mindegy, az tény, hogy erre a másik alkotó részre az úgynevezett erkölcsi rugók vannak hatással. Ezeket az utóbbiakat aztán szintén el lehet nevezni, aminek tetszik, még az idegek betegségének is, de az sem változtat azon a tényen, hogy ezek a rugók csodával határos cselekvésekre is képesítik az embert. Nos hát, ez is gyakorlati, nagyon is gyakorlatilag értékesíthető dolog, amelyet értékesítettek is mindannyiszor, valahányszor az emberiség vagy a nemzeteknek igen fontos javait kellett megvédelmezni.

Nos hát, a történelmi jellegű gyűjtemények átaljában épen azokat a hatásokat szolgáltatják, amelyek az embernek ezt a másik lényeges alkotórészét befolyásolják az emberiségre és a nemzetekre kedvezően. Ezt teszik a könyvek is.

Vajon van-e szüksége a magyar léleknek ilyen hatásokra, van-e szüksége küzdő energiára, lelkesedésre, amely nagy tettekre képesíti, avagy kivívott-e már mindent a magyar, hogy mindezekre nincs szüksége: ezt mindenki maga döntse el, mi csak arra utalunk, hogy az angol, német és

francia jóval előbbre haladtak a nemzeti és emberi fejlődés pályáján, és mégis szükségesnek tartják, hogy milliókat áldozzanak történelmi jellegű gyűjteményeik fönntartására. Én csak azt tudom, hogy mióta Görögországnak ismét önálló nemzeti élete van, azóta egy darab régiséget nem enged kivitetni a hazájából. Úgy tetszik, mintha azóta Görögország is haladna, sőt úgy látszik, hogy sikeresen hódít is.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtára olyan területen gyűjt, amely a világnak egyik legérdekesebb régészeti területe, mert hiszen nemcsak hogy klimatikus és domborzati viszonyok tekintetében Magyarország az egyetlen terület, amelyet Közép-Európának lehet nevezni, hanem az emberi művelődéstörténelem szempontjából is igazi közepe Európának.

Ezen a területen egészen sajátosak a viszonyok, míg ugyanis Magyarországtól délre meglehetősen egységes a kép abban a művelődésben, amely a Földközi-tenger partjain fejtett ki, és ugyanilyen egységes a tőle keletre, északra és nyugatra fekvő területeken, addig Magyarországon a szélrózsa minden irányából érkezett vegyes elemek tarkítják a természet-szerűleg itt is autochton úton fejlődő műveltségét. Így van ez a műveltség fölléptének első hajnalán. Így ma is.

Éppen azért a művelődéstörténelemnek számos olyan kérdése van, mely keletkezését keleten vagy délen, nyugaton vagy északon veszi, s hazánkon keresztül halad keletkezésével ellenkező irányban. Ezeket a kérdéseket Magyarország területének ismerete nélkül megfejtetni vagy nem lehet, vagy csak hiányosan. Ide mindenki a siker reményével jöhet kutatni. Alig van művelődés, melynek nyomait hazánkban föl ne lelnők.

Úgy látszik, Európa művelődésében az árjáknak és turániaknak egyenlően fontos szerepe volt, s éppen hazánk területe az, ahol – még a történetírás segélyével is megállapíthatólag – az a két elem egymásba ütközött, s ennek folytán a két elem műveltségének vegyületei itt észlelhetők a legélesebben.

A történetírás korát megelőző népvándorlások, melyek keletről nyugat felé vonulnak, hazánkon keresztül mennek, s méginkább azok, amelyekről a történelmi korokból van tudomásunk. Ki csodálkoznék, hogy egy magyarországi múzeumban a képzelhető legértékesebb anyag gyűlemlik össze.

Az érem- és régiségtár egyik legértékesebb anyaga mindjárt az a csoport, amely a kezdetleges műveltség első virágzását jelzi az erdélyi részekben vagyis az őskori csoport.

Ennek a fiatalabb kóorra vonatkozó részét alkotják a tordosi, nándorvályai, a nándori és az algyógyi barlangból származó azon leletek, amelyek Torma Zsófia gyűjtéséből erednek. Ebben az anyagban olyan őskori laká-

sok leltárát bírjuk, amelyek közül a tordosi és nándorvályai a sík földön épített lakások voltak, a nándori és az algyógyi pedig barlanglakások.

Egy pár, egyelőre még teljesen meg nem bízható jel arra mutat, hogy ez utóbbiak abból az átmeneti korból erednek, amely a régibb kőkori műveltség kihalását és a fiatalabbnak a fölléptét jelzi. Ha ez igaznak bizonyul, úgy kétségtelenné válik, hogy Erdély már ebben a korban lakott volt. Egyelőre csak kőszerszámok támogatják e föltevést, a jellemző agyagművesség, mely a kérdést eldöntené, még hiányzik. A tordosi és nándorvályai leletek a fiatalabb kőkor virágzó szakából erednek, amely belenyúlik az első fémkorba is.

A tordosi gyűjtemény ezrekre menő anyagából a pattintgatott és csiszolt kő, a faragott csont- és agancsszerszámokon kívül különösen jellemző a szalagos díszítésű agyagművesség, amely a leletekben olyan festett edények társaságában van (7. és 8. kép), amelyeknek díszítő mustrái részben egyenes, részben csigavonalas motívumokból alakulnak. Akár a szalagos, akár a festett agyagművesség kérdését tekintjük, olyan dolgokkal állunk szemben, amelyekeken egész Európa tudományos világa dolgozik, és amelyekre nézve még soká nem fogják kimondani az utolsó szót. Nem különösen azt, amely döntene affelől, vajon hazánk első lakosságával van-e dolgunk avagy e szép edények készítői délről vagy keletről az első lovas nomád vezetésével bevonult bevándorlók.

Hogy Erdélynek fontos szerepe van e két agyagművességtől jellemzett műveltség tekintetében, az valószínűvé válik annak következtében, hogy ugyanakkor, mikor ez a műveltség itt virágzott, föltalálták és művelték már Erdély aranybányáit. Egy olyan gazdag aranyvidéken, aminő Erdély az őskorban volt, egészen természetes, hogy gyorsan fejlődik a művelődés és a polgárosodás, annál is inkább, mert az arany különösen a polgárosodott embert messze földről elcsalogatja. Az Erdélyi Múzeum érem- és régiségtárának gyűjteménye elég gazdag e korbeli aranyleletekben, amelyekben különösen jellemzők azok az aranykarikák (9. kép), melyek jól beleilleszkednek a babyloni súlyrendszer mértékei közé. Ez a lakosság tehát az óvilág legnagyobb műveltségi központjával, mindenesetre közvetett úton, de összeköttetésben volt. Elég korai lakosságunkat tehát legalábbis olyan műveltségnek tekinthetjük, mint aminő volt a kis-ázsiai Trója népe, és ne feledjük el, hogy egy nép sohasem pusztul el egészen arról a földről, amelyen valaha élt. Ennek az első lakosságnak vére több-kevesebb százalékban benne lüktet a maiban is.

Az a műveltség, amelyet a szalagos és festett agyagművesség jellemez, az új, ti. az első fémkori művelődésbe megy át, amely réz- és bronzból készíti fegyvereit és szerszámaikat.

Közünk van tehát azokhoz a temetkezésekhez, amelyek e korból maradtak ránk. Az érem- és régiségtár gyűjteményében a *kákovai* és a *vládházi*, meg a *nagyiklódi* leletek (10. kép) mutatják az e korbeli temetkezéseket, melyeknek az a sajátossága, hogy az elhunytat zsugorított fekvő helyzetben temették el.

Gazdag és fényes műveltség ez, amely gazdagsága mellett még igen erős egyéni vonásokat is mutat. Hosszú, békés és boldog időnek kellett annak lenni, amelyben ez a műveltség virágzott, és hatalmas államfajta szervezete kellett, hogy akkor Erdély területén éljen, mert olyan hatalmas ipar, mint aminőről a mi bronzkorunk tanúskodik, rendezetlen viszonyok közt nem fejlődhet. Érem- és régiségtárunkban mindenekelőtt a réztárgyak gazdag csoportja válik ki e kor emlékei közül. A hatalmas csákányok, a fokosok és balták (11. kép) olyan formákat képviselnek e csoportban, amelyek már elterjedési körüknél fogva is délkeletre visznek bennünket

Ha meg bronzemlékeinket vizsgáljuk, azokban olyan formákat látunk, amelyek nemcsak keleti, de egész Itáliáig terjedő déli hatást is mutatnak. Különösen szépek ebben a csoportban a bronzkardok, amelyek közül egy elég ritka forma, ti. a kétélű görbe is előfordul (12. kép).

Bronzkori gyűjteményünk gazdagságáról fogalmat szerezni a kiállított tárgyak után nem lehet, nem pedig azért, mert e csoport leggazdagabb gyarapodását azokból a leletekből nyeri, amelyek egy-egy késő korban élt bronzművesnek a műhelyéből származnak. Ezek a nagy öntőműhely-maradványok olyan korból erednek már, amikor a vas használatát is ismerték, és nemcsak öntött, de finom pléhmunkákat is készítettek bronzból. Olyan gazdagok ezek a leletek, hogy mai szűkös viszonyaink mellett csak raktárban őrizhejük őket, kiállításukra gondolni sem lehet. Több ilyen őriz raktárunk, amelyeknek gazdagságáról fogalmat nyújthat az, hogy az egyetlen *felsőújvári* lelet súlya 11 métermázsa. Hogy ez ezrekre menő darabszámot jelent, az természetes.

Ezek a leletek vezetnek át a gyűjtemény vaskori csoportjához, amely csoport különösen Erdélyben érdekes.

A vaskor első szakaszát hallstatti kornak szokták nevezni, azért, mert az ausztriai Hallstattban fedeztek fel legelőbb olyan sírmezőt, amelyben a vas, mint fegyveranyag, már alkalmazást nyert. Persze ez az elnevezés meglehetősen keveset jelent, ami magának a művelődésnek tartalmát jelenti, s azért itt csak röviden jelezzük, hogy ez a művelődés olyan vegyes kultúra, amely a Krisztus előtti X.–VI. század divatja, és amelynek megteremtésében Egyiptomon és Chaldeán kívül sok más, Kr. e. II. évezred közepe tájától kezdve már hatékony művelődési középpontoknak is erős szerepe volt.

Már ez a művelődés különösen Erdély területén sajátosságos módon tünteti föl azt a központi állást, amelyet hazánk elfoglal. Mert példának okáért gyűjteményünkben, míg egyrészt megtaláljuk azokat a keccses formájú bronz pléhműveket (13. kép), amelyek az itáliai ún. etruszk művelődésre jellemzők és amelyek mindenesetre itáliai vagy balkáni hatásokra mutatnak, addig másrészt azok a régészeti formák is megjelennek gyűjteményünkben, amelyek a Fekete-tenger északi partja felől terjedő műveltségi áramlatokunk eredményei; és amelyeket szkyltha emlékek neve alatt szoktak összefoglalni (14. kép). Jellemző módon a Maros mentére támaszkodnak a legerősebben ez utóbbi sorozataink, mely a mai Erdélynek is legtermékenyebb és leggazdagabb vonala. Hogy az úgynevezett etruszk emlékek időrendben megelőzik-e Erdélyben a szkylta emlékeket, az még eldöntésre váró kérdés, amelyet éppen az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtára körül csoportosuló szakbeli munkásságnak kell eldönteni. Lehet azonban, hogy a két csoport közel korú, és esetleg egykorú is.

Gyűjteménytárunknak gazdag sorozatait alkotják mindkét nembeli leletek, és ha ma az úgynevezett hallstatti csoport gazdagabb, úgy az tiszta esetlegesség kérdése, mert a piski, balázsfalvi, felsőújvári és maroscapói leletek nagyon is élénken mutatják, hogy a közeljövőben úgynevezett szkyltha csoportunk is gazdag gyarapodást remélhet.

A Kr. előtti első évezred a most jelzett hatásokat teljes erejében találja. A Fekete-tenger északi partján kifejtett görög műveltség a szkylthaság révén fényes dolgokat indít nyugat felé. Ennek az áramlatnak köszöni gyűjteménytárunk egyik legpompásabb darabját, egy bronz víztartó edényt (hydria) és ennek egyik szép bronzsisakját is, mely utóbbinak az analógiával VI-ik, illetve V-ik századbeli argosi, észak-görögországi és különösen corinthusi érmek, továbbá corinthusi stílusú vázák ábrázolásain és hasonló korú olympiai leletekben találkozunk (15. kép).

A nyugoti és déli középpontok áramlásai nem kevésbé gazdagok. A Rajna vidékén kifejtett sajátos vaskori műveltség, amelynek hordozójaképpen a kelta törzsek jelentkeznek, úgy látszik, hogy a Kárpátok vonalán terjed, és ezen a vonalon nyúlik be Erdélybe. Ennek a műveltségnek emlékei azok a leletek gyűjteménytárunkban, amelyek az ún. La Tène ízlést képviselik (16. kép). Szép és gazdag sorozat ez is, amely azonban inkább a Szamos völgyére támaszkodik, amennyire legalább eddigi leleteinkből következtetni lehet.

Ez a csoport sajátosságosan olyan érmelés társaságában jelentkezik, amely észak-balkáni hatásokról szól, és egyelőre a nem eléggé tisztázott kérdéseknek egész sorozatát veti föl. Szinte bizonyos, hogy a római foglaltságot megelőző időkben e La Tène ízü művelődés adja meg az erdélyi leleteknek uralkodó vonását. Legalább azok a gazdag ezüstleletek (17. kép),

amelyek Róma politikai térfoglalását közvetlenül megelőző időből gyűjteménytárunkban vannak, és amelyeknek korát a velük talált római köztársasági érmek jelzik, ennek a La Tène jellegnek bélyegét hordják magukon.

Gazdag sorozat az, amely a *római* foglalás idejéből úgy a római ház- és házberendezésre, nemkülönben a ruházat- és ékszerre, s általában a római nyilvános és magánéletre vonatkozó emlékekből gyűjteményünkbe került. Mindenekelőtt a föliratos emlékek csoportja köti le itt a figyelmet (18. kép), amelyben az isteneknek szentelt fogadalmi oltárok tekintélyes sorozata mellett, a császárfeliratok, mérföldkövek és halotti föliratok érdemelnek különösebb említést. Nem kevésbé jellegzetes gyűjteményünknek erre a csoportjára vonatkozólag az építészeti és szobrászati csoport (19. kép), mely utóbbiban nevezetesebb ókori alkotásoknak nem egy figyelemreméltó provinciális replikájával ismerkedünk meg. Építészeti emlékeink inkább a házberendezésre, semmint nagyobb nyilvános épületekre vonatkoznak (20. kép), de még így is nem egy figyelemreméltó darab akad közöttük.

Ez a gyűjteménycsoport mégis az iparművészetre vonatkozó emlékekben leggazdagabb, ami természetes is, hiszen az ásatások leginkább ilyeneket szolgáltatnak, és így gyűjteménytárunkban is bőséges anyagot találunk római agyagművekből, bronz ékszerek és -szerszámokból, az ötvösség, a vasművesség emlékeiből (21–23. kép). A bronzművesség alkotásai közül persze legjobban a kisebb méretű szobrocskák csoportja válik ki, amelyek között nem hiányoznak igazán elsőrendű darabok sem (24. kép). Hasonlót mondhatunk az ezüstművesség termékeiről is, amelyek közt a hellenistikus római iparművészetnek igazán elsőrangú darabjaival találkozunk (25. kép).

A római művelődésben nyugoti művelődési közép-pont hatását érzi területünk. Az a hatalmas történelmi színjáték ellenben, amelyet népvándorlások kora név alatt ismerünk, részben északi, de a legnagyobb mértékben keleti művelődési elemeket sodor Erdély területére. Lehetetlen felsorolni mindazokat a leleteket, amelyeket e mozgalmas korból őriz gyűjteményünk, mégis rá kell mutatnunk arra, hogy különösen kétfélék e nemű leleteink. Az egyikféle leletcsoportot a temetők szolgáltatják, és ebben a csoportban csak a marosszentannai (26. kép), mezőbándi és marosvásárhelyi fontos sírmezők több száz sírra menő leleteit akarjuk kiemelni, amelyek csupa rendszeresen vezetett ásatásokból erednek, s így tudományos használhatóságuk a legkényesebb követelményeknek is megfelel. Sokkal fényesebbek azonban ezeknél azok a nagy kincsleletek, amelyek egyes népvándorlás kori előkelőségeknek háborús időkben elrejtett aranymarháiból származnak.

Ezeknek koronája a fényes apahidai kincslelet (27. kép), egy Omharus nevű előkelőség pompás arany ékszereivel, melyek a népvándorlási kor egyik legjellemzőbb ékszertechnikáját, a gránátos rekesztövösséget képviselik fényes példákban gyűjteményünkben. Ez a kincslelet csak a legfényesebb, de nem áll társ nélkül, mert a szép völci lelet és két más kisebb társa is ezt a sorozatot gazdagítják.

A népvándorlás zivataraira a magyar állam megalapítása következik. A honfoglalás első idejéből nincs lelet az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárában, és a leleteknek ez a teljes hiánya nagyon ékesen szóló bizonyíték abban a tekintetben, hogy Erdély területe milyen szerepet játszott {a} honfoglalás korában. Az Árpád-házi királyok kora azonban már minden tekintetben művelt és virágzó területnek mutatja ismét a mi gyűjteményünk világításában is Erdélyt.

A művészetek hona már ismét ez a terület, amelynek építészete figyelemreméltó emlékekkel van képviselve gyűjteményünkben. A román ízlés kora talán sehol sem tartott fönn hazánkban annyi emléket, mint éppen Erdélyben. De ez a kor nemcsak építészeti, hanem szobrászati emlékekkel is gazdagította gyűjteményünket, mely e tekintetben sincs igen jellemző darabok híjával. Itt csak egy oroszán képét közöljük (28. kép) az immár lebontott nagyteremi templom szobrászati emlékeiből, de ez is elég jellemző, és mutatja a gyűjteménynek e tekintetben való nagyrahivatottságát is.

Az építészeti és szobrászati emlékek gyűjteményünkben részben eredeti példákban, részben pedig gipszmásolatokban kívánják feltüntetni Erdély művészetének és művelődéstörténetének egész dicsőséges folyamatát, s amint ez az Árpádok korával elkezdődik (29. kép), folytatódik is az egész ezer éven keresztül. Gyűjteménytárunknak talán egyike sem olyan gazdag, mint éppen a közép- és újabbkori építészeti és szobrászati csoport. A rendelkezésünkre álló egy termet nemcsak hogy régés-rég megtöltöttük effajta emlékeinkkel, de ide vonatkozó anyagunk már más két terem megtöltésére is bőségesen elegendő volna.

Gazdag és jellemző sorozatokban vonul fel szemeink előtt előbb a csúcsíves (30. kép), majd a renaissance (31. kép) és végül a barokk építészet kora, amellyel párhuzamosan halad mindig az illető kor szobrászata. Könnyen lehetséges ez, hiszen éppen erdélyi művészek készítették a csúcsíves kor ránk maradt szobrászati emlékeinek egyik legszebb alkotását, Szt. Györgynek lovas szobrát. Ennek gipszmásolatát őrzi intézetünk, mégpedig őfelségének a királynak ajándékából. De nem hiányoznak gyűjteményünkben eredeti példák sem úgy a domborműre, mint a szoborra (32. kép).

Az egykori festészet emlékei közül gyűjteményünk a falfestmények lemásoltatásából állította össze jellemzőbb sorozatait (33. kép). Nem teljes ez a gyűjtemény, de máris tekintélyes. Virágját és gyöngyét középkori képtárunknak már olyan téren kapjuk, amely a középkori iparművészetek gyűjteménycsoportjával szorosan kapcsolódik egybe.

Értjük ez alatt azt a pompás szárnyas oltárt, amelyet a székelyzsombori róm. kat. templomból őriz gyűjteményünk (34. kép). A passiónak tizenkét jelenetét látjuk ez oltáron olyan kivitelben, amely a XVI. század elejének felel meg, és amely {a} csúcsíves ízlés koráról a renaissance-ra való átmenetet jelzi. Ezen felül az oltár predelláján is egy nagyobb méretű kép foglal helyet.

Gyűjteménytárunk legnevezetesebb részét mindenesetre az erdélyi iparművészet termékei alkotják. Már a székelyzsombori oltár is részben ebbe a körbe tartozik, mert nemcsak festményei által válik ki, de az erdélyi fafaragásnak is jeles emléke. A fafaragást azonban nemcsak ez az oltár képviseli. Magas művészi fejlettségéről és arról a folytonosságról, amellyel ez a művészi iparág Erdély történetének összes szakaszain átvonul, tanúskodnak egyrészt a XVII. és XVIII. századokból származó oltársorozataink (35. kép), másrészt kisebb méretű faragott tárgyakból álló sorozataink. Ezzel a csoporttal együtt jár csontfaragásunk ma már szintén igen számottevő gyűjteménye.

Vasműveinket szintén a középkorral kezdhethetjük, mert hiszen legalkalmasabban ebbe sorozhatjuk azt az aránylag gazdag fegyvertárat, amely gyűjteménytárunknak egyik büszkesége. Igaz, a fegyvertárakat külön múzeumi csoportként fogjuk föl, de rövid ismertetésünk keretében jobbnak látjuk e helyen tárgyalni.

Az Árpádok korából különösen a sarkantyúk (36. kép), az arany- és ezüstberakással ékes kardjaink (37. kép) válnak ki leginkább, amelyekben különösen gazdag a gyűjteményünk. Az Anjouk korát szintén a sarkantyúk bőséges sorozatai képviselik leginkább, azonban szép példákkal dicsekszik e kor emlékei közül buzogányokból is (38. kép). Mihelyt azonban a Hunyadiak korához érünk, e nemű gyűjteményeinknek sorozatai hirtelen kibővülnek, és igen változatosakká válnak. A jellegzetes puskák, kardok, pompás vértetek (39. kép), sarkantyúk mellett föltűnnek a polgári célokat szolgáló vasművek gazdag sorozatai, amelyekben különösen a kulcsok, ajtó- és szekrényzárok stb. (40. kép) nyújtanak igen tanulságos képet. Hogy ez a sorozat a renaissance és barokk időkben még jobban kibővül, az a dolog természetéből folyik (41. kép).

Bronzműveink gyűjteménye szintén bővül a fegyvertárból is, mert hiszen bronzból vannak ún. csillagos buzogányaink (42. kép); bronzból legrégibb középkori sarkantyúnk, mely az első keresztes háború korából szár-

mazik. De a csúcsíves ízlés kora is elsőrangú képviselőkre talál azokban a jellemző harangokban, amelyeknek mindinkább szaporodó gyűjteménye gyűjteménytárunknak egyik legtanulságosabb csoportját alkotja (43. kép).

A renaissance és barokk időknek, de különösen a renaissance-nak kedvelt anyaga a bronz, az iparművész nagyon szívesen dolgozik ebben. Az erdélyi ipar ezekből a korokból gazdag díszítésű választékos formájú mőszarakat (44. kép), könyvtábladíszeket és -kapcsokat, harangokat, ládák oldalfalait borító ún. bronzvereteket stb. igen szép számban szolgáltatott gyűjteményünknek örök tanulságául az erdélyi bronz művészi ipar magas fejlettségének.

De ennek a bronzművességnek emlékei minden szépségük mellett sem érik el jelentőség tekintetében gyűjteménytárunknak az ónművességre vonatkozó gyűjteményét. Igaz, ez a gyűjtemény már a csoport természeténél fogva sem nyúlik vissza olyan régi időkbe, mint a középkori bronzművek csoportja, mert hiszen az ónt a XV. század előtt alig használták iparművészeti célokra, és a reánk maradt óntárgyak közül még a csúcsíves formájúak sem régibbek a XVI. századnál; de ha nem is dicsekszik ez a csoportunk a XVI. századot megelőző középkori darabokkal, annál gazdagabb a XVI–XVIII. századokból eredő példákban, úgyhogy elmondhatjuk, hogy a hazában ma alig van gazdagságra ehhez fogható gyűjtemény. Fedeles korsók (45. kép), tányérok, tálak (46. kép), utazó készségek, ámpolnák stb. gazdag változatosságban szólnak arról a nagy iparművészeti tevékenységről, amely Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, Segesvárt, Brassóban és Szebenben és Erdély, valamint a Részek más városaiban is a mondott századokban folyt. És amely művészi ízlés és befejezettség tekintetében bátran versenyezhetett az egykori külföldivel. E gyűjteménycsoportunk az egyes városokból származó mesterjegyeknek nagy tömegét tárja elénk legbiztosabb forrásul az egykor megírandó magyar iparművészet történetének.

A rézművesség emlékeinek szintén nem vagyunk híjával. E nemű emlékeink közt elég élesen válnak szét a keleti művek, mint a török idők iparművességének emlékei (47. kép) a nyugoti ízlésű művektől, amelyek között a trébelt domborművek egy sorozata (48. kép) már az ötvösművészség körébe vág.

Ha van valami, ami erősen jellemzi az erdélyi magyar világot, úgy mindenestre az iparművészetnek az az ága az, amelyre a magyarnak külön szava van, ti. az ötvösművészség. Ez a szép és vonzó műipar, mely a XVI. század első felében még szerte virágzott széles Magyarországon, a török és német közös foglalás és pusztítás idejében Erdélyben és Felső-Magyarországon húzódott meg, s e két helyen folytatta azt a sajátosan magyarországi fejlődést, amely jellegzetességét megadja.

Az ötvösművesség emlékeinek összegyűjtése a legnehezebb, mert itt van legnagyobb tere a pénz formájába bújó kísértésnek, amely a hazafiakból fent és lent, gazdagnál és szegénynél, úgynevezett műveltnél és műveletlennél egyaránt sikerrel dolgozik, és a gazdagabb külföldi vagy a múzeumoknál gazdagabb belföldi gyűjtő kezeibe juttatja nemzeti becsületünk, nemzeti nagyságunk emlékeit és bizonyítékait. Ilyen módon lesz a magyar sodronyos zománccal ékített erdélyi ötvösműből a külföldi múzeumokban vagy magángyűjtőknél rajnai vagy burgundi zománcmű. Fájdalom, hazánkfiái között kelletténél nagyobb számmal vannak olyanok, akiknek drágább a saját hasznuk, mint a haza becsülete.

Ennek dacára abból a hatalmas tengerből, amelyet az erdélyi ötvösművek alkottak, az utóbbi időkben mégis lehetséges volt megmenteni olyan példákat, amelyek több-kevesebb hiatusszal jó példákban tüntetik föl iparművességünk emez ágának fejlődését.

A fejlődés elejére gyűjteményünkben csak egy zománcos feszületet tehetünk, amely a vésett aljú zománcnak egyik igen tisztességes példája az Árpádok korából (49. kép). Bővül a gyűjtemény a vegyes házi királyok korában, amelyből már Anjou- (50. kép) és Hunyadi-korbeli ékszerek és egyházi fölszerelvények (51. kép) díszítik gyűjteményünket. Az ötvösművesség emlékei azonban legnagyobb számban a XVI–XVIII. századokból erednek. Ezek közt szép és érdekes csoportot alkotnak az egyházi fölszerelési tárgyak; kehely (52. kép), pluviálécsat, turribulum (tömjéntartó), szentolajtartó, portatile stb. Nem kevésbé értékes a profán célú asztali felszerelések és a férfi és női ruházathoz tartozó ékszerek csoportja, amely kancsókból, serlegekből (53. kép), pendelyes poharakból, egymásba járó poharakból, evőeszközökből (kés, villa, kanál) stb., nemkülönben forgók, menteláncok, boglárgombok, övek (54. és 55. kép), női mellboglárok (56. kép), női övek, boglártűk stb.-ből alakul.

Aránylag legkésőbb fogtunk hozzá az erdélyi régi bútor felgyűjtéséhez, és mégis elég tisztességes eredmény jutalmazta az erre fordított munkát is. Bútoraink gyűjteménye a XVI. századdal kezdődik, amelyből csúcsíves ízlésű szekrényeink, imaszékeink, asztalaink és ládáink származnak. Már gazdagabb az anyagunk a XVII. és XVIII. századokra vonatkozólag, amelyekből úgy a fényezett, mint a gyantározott bútor igazán tanulságos sorozatokban van meg. A bútorhoz kell sorolnunk a kelengyeladákat és a céhek emlékeiből a céhládáknak és azok fölszerelésének legnagyobb részét (57. kép), amelyekből tán a legszebb példák éppen gyűjteményünkben vannak. Ugyanide a zongorákat és az azokkal rokon hangszereket.

Textilgyűjteményünknek az erdélyi területre legjellemzőbb gyűjteménye még szintén a lakásberendezéshez tartozik, mint a bútor. Azokat a keleti szőnyegeket értjük ezeken, amelyek a XVI. századtól kezdve éppen

úgy nem hiányoztak a jómódú erdélyi családok háztartásában, mint akár a bútor. Gyűjteménytárunknak e nemű része máris olyan figyelemreméltó, hogy áttekinthetjük segítségével az importált szőnyegek jellemzőbb fajtáit is, meg azokét is, amelyeket a hazánkban megtelepült törökök készítettek (58. kép). A textilgyűjtemény azonban éppen nem merül ki a szőnyegekben, mert a selyem- és skófiúmhimzésnek jellemző sorozatai is ezt a csoportot gyarapítják. Az úgynevezett úri himzések ezek (59. kép), amelyek sajátos jellegüket már a XVI. században megnyerték hazánkban, s annyira áthatották a különböző ruházati cikkek, ág- és asztalnéműk készítésével foglalkozó iparművészeti ágakat, hogy hatásukat egyrészt más iparágakban is éreztették, mint pl. az ötvösségben, másrészt mély és még ma is élő nyomokat hagytak népünknek jellemző háziiparában. A himzésekén kívül szép és jellegzetes gyűjteményünknek a textilcsoportba vágó emlékei közt az a csoport is, amelyet voltaképpen kostume-történetinek is nevezhetnénk. Ebben a csoportban, amely különösen az újabb időben végzett ásatások alkalmával rendszeresen felbontott sírleletekből nyeri anyagát, bőséges anyagra talál az, aki a XVI–XVIII. század selyem- és bársonyszövetével kíván foglalkozni (60. kép), mert az anyag e tekintetben a keleti és nyugati selyem-, bársony- és csipkegyártó műhelyekre éppúgy kiterjed, mint a hazai posztókészítésre és csipkeverésre.

Ha most még egy pár szót szentelünk azoknak a pompás egyházi szelvényeknek (casulák – 61. kép –, pluviálék, dalmaticák stb.), amelyek különösen a XVIII. századból jutottak gyűjteményünkbe, úgy röviden megmutattuk, hogy gyűjteményünknek ez a része is lehetőleg kiterjed Erdély régi nyilvános és magánéletének minden jelentékenyebb ágazatára.

Már az eddigiek is megmutatták azt a magas ipari fejlettséget, mely a régi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség területét jellemezte, mindaddig, míg azt mesterségesen és a nemzet gyengítésének világos szándékával el nem nyomták. Senkit sem lephet meg tehát, hogy a legősibb iparágak egyike, ti. a keramika (agyag, majolika, porcelán) hihetetlenül gazdag művelőkre talált Erdélyben. Ennek a gazdagságnak felel meg az a tekintélyes majolikaszorozat, amely érem- és régiségtárunkat díszíti, és amely egyik leggazdagabb e nemű gyűjteménye hazánkban. Ebben a gyűjteményben a legrégebb darabok a kályhacsempék között (62. kép) vannak, melyek a Hunyadiak korából erednek. A XVI–XVIII. század aztán bőségesen nyújtja a szebbnél szebb példákat. Kancsóink, korsóink és tálaink, nemkülömben egyéb asztali készleteink sorozata a XVI. századdal kezdődik, és különösen gazdag XVII. és XVIII. századbeli darabokban. Nagy gazdagságát nemcsak szerencsés vételeknek köszöni, hanem különösen néhai Biró Albert m. kir. miniszteri tanácsos és neje, Baumgarten Jozefina nagylelkűségének, akik egy egész élet rendszeres gyűjtésének anyagát,

majdnem kétszáz válogatott szép darabot ajándékoztak gyűjteményünknek (63. kép).

Intézményünk természetesen nem fektethet súlyt külföldi műipari készítmények gyűjtésére, és mégis ajándékozások útján elég csinos gyűjteménye keletkezett óbécsi porcelánból is, amely persze szintén nem fölösleges olyan gyűjteményben, amely az erdélyi nyilvános és magánélet múltjának lehetőleg hűséges tükre kíván lenni. Az óbécsi porcelán a jómódú magyar ember asztaláról sem hiányzott a maga idejében.

Nem lenne teljes a kép, ha röviden meg nem emlékeznénk arról a képtárról, amely régiségtárunk kiegészítő részét alkotja. Nem nemzeti képtár ez abban az értelemben, hogy csatlakozna a hazai festészetnek ahhoz az emlékeihez, amelyekről már megemlékeztünk, hanem modern képtár, hasonlatos módon alapítva és fölfogva, mint a Magyar Nemzeti Múzeumnak immár megszűnt és a Szépművészeti Múzeumba beolvasztott képtára. Ennek a képtárnak mindenesetre az a rendeltetése, hogy csatlakozzék a festészet régibb emlékeinek intézetünkben őrzött egyéb példáihoz, és mint ilyen, lehetőleg szerves egységben szolgálja azokat a magasabbrendű célokat, amelyeknek szolgálatára minden ilyen természetű gyűjtemény hivatott. Ma nagyon messze áll attól, hogy komolyan számba vétessék, aminek legegyszerűbb oka a helyhiány, amely ha megszűnik, mi sem állja útját gyors gyarapodásának. Ami eddig megvan, az tisztességes kezdetnek nevezhető.

A régi mestereket ebben a gyűjteményben a néhai özv. gróf Bánffy Dénesné hagyatékából származó, javarészt elég sikerült másolatok képviselik. Bár itt-ott egy-egy eredeti is akad. Az olaszok közül Giordano, Cana-lotti, Bassano, Carlo Dolci, Gerardini, Pietro Liberi; a németalföldiek közül Van der Neer, Tempesta Tempestina, Osenbeck, Mieris, Ostade, Douven; spanyolok közül: Ribera, Murillo; a németek közül egy pár Holbein iskolából való a megemlítésre méltó. Az újabb külföldiek közül a német Haertelt és Zimmermann, a cseh Svobodát és a svéd születésű Meytenst kívánjuk kiemelni. Az új hazaiak közül Markó Károly vezet, de egy pár jellemző példával a legújabbak is képviselve vannak, mint Mednyánszky, Neogrády, Spányi, Mihalik, Glatz, Újváry, Bosznai, Ligeti, Poll H., Zempléni, Paczka, Nagy Zsigmond, Karlovsky, Rudnay, Greguss, Szamosi, Egerváry, Sárdi, Than, Veress Zoltán, Sikó és Mezei stb. Hogy a képtárat szervesen kiegészítő szoborgyűjtemény alapjai is megvannak, bárha a mostani helyiségekben érvényre nem juthatnak, azt ezúttal csak jelezni kívánjuk.

*

A gyűjteménynek régiségtári része azt a múltat tünteti föl, amelyet az Erdély területén élt népek éltek át. A művelődésnek azt a folyamatát, amelyre a koronát a magyarság államalakítása tette föl. De gyűjteményünknek szerepe ebben nem merül ki, mert ha ismerni kívánjuk a múltat, amelynek okozata a jelen, ismernünk kell a jelent is, hogy nemzeti irányban – amely irány egyedül képes használni az általános emberi művelődésnek is – előkészíthessük a jövőt. Aztán meg a múltnak és a jelennek csak egy szempillantás a határa. Minden pillanat múlttá teszi a jelent; mikor egyrészt a jelennek okozata, másrészt már ugyanakkor úgy oka a jövőnek.

Régészeti gyűjtemény néprajzi gyűjtemény nélkül olyan, mint az a folyó, amely a hegyekből elindulva, homoksivatagba fut, s ott nyom nélkül elenyészik. Viszont néprajzi gyűjtemény régészeti gyűjtemény nélkül felhőszakadás, amely a fellegekből csapódott le. Az, amit régészetnek hívnak, az a múltban élt népek néprajza, de hiszen a múlt minden nappal szaporodik.

Régiséggyűjteményünk szerves folytatása tehát e gyűjteménytárnak legfiatalabb hajtása, a néprajzi gyűjtemény, amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az erdélyi részek néprajzának központi gyűjteménye legyen, ahol úgy a tanulmányozó, mint az érdeklődő egységesen tekinthesse át azt a tarka képet, amely hasonlóan a virágzó réthez, különböző virágokkal illatozik azon az egységes alapon, amelyet a magyarság viruló zöldje alkot. Ez a gyűjteménycsoport elsősorban Erdély lakosságának összefoglalkozásaira, tehát vadászata, halászata és pásztoréletére vonatkozó jellemző tárgyakat gyűjt; mégpedig szigorúan rendszeres egymásutánban. Vagyis, ha a gyűjtés a halászat terén folyik, úgy egy-egy folyamvölgynek vagy tórendszernek halászatánál kiterjed a legaprólékosabb dologra is. Emellett azonban figyelembe veszi a gyűjtés idején esetleg a gyűjtőnek útjába eső olyan tárgyakat is, amelyek más csoportokba tartoznak, de ezekből csak úgynevezett vegyes gyűjteményt alkot, amely tökéletessé, a legapróbb részletekig kiterjedővé csak akkor válik, amikor az illető csoport kerül részletes és kimerítő földolgozásra.

Ilyen csoportokat ugyanis állított a gyűjtemény olyan tárgyakra vonatkozólag, amelyek a különböző népfajok földművelésére, háziiparára, művészi, tudományos és irodalmi ösztöneinek megnyilvánulásaira, lakására, ruházatára, táplálkozására, valamint a születés, a gyermekkor, a házasság, a halál, a mindennapi élet és az ünneplésre vonatkoznak.

E fejlődésben lévő gyűjtemény tökéletes pontossággal gyűjtött csoportja a halászat, amelyet legapróbb részletekig felgyűjtöttünk a Fekete-ügy völgyéből, a mezőségi tavak jórészeről és a Nagy-, Kis- és Egyesült-Szamos völgyéből (64. kép).

Az emellett folyó vegyes anyaggyűjtés (miscellania) leggazdagabb a hímzés tekintetében (65–67. kép), amely kiterjed a két legjellemzőbb magyar, a székely, a szász és az oláh területekre.

Ezt a gyűjteményt gazdagságra ugyan el nem éri, de szintén elég gazdag és szisztematikus a munkaeszközök csoportja (68. kép) az összes foglalkozási ágakban. Aránylag legszegényebb az igazi népies vadászatra vonatkozó csoport (69. kép).

A képek jegyzéke és az alájuk szükséges aláírások

1. kép. Gróf Eszterházy László.
2. kép. Dr. Schilling Lajos egyetemi tanár.
3. kép. Dr. Torma Károly egyetemi tanár.
4. kép. Dr. Torma Zsófia.
5. kép. Herepei Károly, a nagyenyedi ref. kollegium tanára.
6. kép. Dr. Finály Henrik egyetemi tanár.
7. kép. Szalagos díszítésű őskori agyagsésze a tordosi őstelepről.
8. kép. Festett díszítésű őskori agyagsésze töredéke a tordosi őstelepről.
9. kép. Őskori arany karikapénzek.
10. kép. Őskori zsugorított temetkezés képe a nagyiklódi őstelepről.
11. kép. Őskori rézbalták, fokosok és csákányok.
12. kép. Őskori bronzkardok.
13. kép. Hallstatti ízlésű bronzedények az erdőszentgyörgyi (Udvarhely m.) leletből. (1. 2. füles csészék, 3a. 3b. bogrács szemközti és oldalnézetben.)
14. kép. Szkíta ízlésű bronztükrök. Tordai lelet.
15. kép. Görög bronzsisak a Kr. e. VI. század végéről vagy az V. század elejéről. Találták Marosújháron.
16. kép. La Tène ízlésű temetkezés, melyben az elhunytat kétkerekű kocsijával együtt temették el. (2 kerékpánt, 2 vas- és 1 bronzfibula, 1 vaskarika, 1 vaskard, 1 vas paizsfogantyú, 2 vas paizspánt, 1 vasolló, 1 vaskés, égetett embercsontok és 3 agyagedény volt a sírban.)
17. kép. Római kori barbár ezüstitárgyak. (1. nyaklánc, 2. nyakperec, 3. fibula, 4. karra való tekercs.)
18. kép. Római feliratos sírkő, melyet C. Campanius Vitalis 27 éves centurio emlékére emeltetett nagyatyja, Florius Virilis veteranus.
19. kép. Római sírszobor: egy anya leányával, Kr. e. IV. századból származó compositio után.
20. kép. Római márványmedence töredéke.
21. kép. Római agyagkorsó.

22. kép. Római bronz ékszerek. (1. 2. 3. fibulák [dajkatűk]; 4. övdíszító áttört boglár; 5. csat.)
23. kép. Római bronz használati tárgyak (1. kézi mérleg, 2. mérlegsúly, 3a. 3b. mécs fölső és alsó nézetben, 4. edényfül.)
24. kép. Római bronzszobrocska (Aphrodite) Tordáról.
25. kép. Római domborműves ezüstcsésze Marosportusról.
26. kép. Népvándorlás kori női sír képe a marosszentannai sírmezőről.
27. kép. Omharus sírkincse az apahidai leletből.
28. kép. Kőoroszlán szobra a lebontott nagyteremi ref. templom Árpád-kori részéből.
29. kép. Faragott kő ajtókeret részlete az Árpádok korából. Találták a kolozsvári Szent Mihály-templom északi oldalán.
30. kép. Pillércsomó-fejezetek a kolozsmonostori apátsági templom portáljáról a gótikus ízlés korából.
31. kép. Faragott kő ajtókeret a kolozsvári Kakas-féle házból. Készítették 1541-ben, a hazai renaissance kora.
32. kép. Az ostorozott megváltó kőszobra a gótikus ízlés korából. Találták a kolozsmonostori apátsági templom környékén.
33. kép. Falfestmény a XV. századból Marosszentkirályról.
34. kép. A székyzombori szárnyas oltár egyik festménye.
35. kép. A szenterzsébeti barokk oltár.
36. kép. Sarkantyúk. 1. 2. az Árpádok, 3. és 4. az Anjouk korából.
37. kép. Középkori vaskard.
38. kép. Tollas buzogány az Anjouk korából.
39. kép. Vasmell és vashát a Hunyadiak korából.
40. kép. Gótikus ízlésű zár fedőlapjai vasból. (Külső széleiket a barokk időkben körülcsipkézték.)
41. kép. Barokk ízlésű ajtóragasztó vasból.
42. kép. Középkori csillagos bronzbuzogány.
43. kép. Úgynevezett „Pax”-harang a Hunyadiak korából.
44. kép. Renaissance ízlésű bronzmozsár.
45. kép. Legényavató fedeles ónkanna, melyet a kolozsvári bodnárceh őrzött meg nemzetünknek.
46. kép. Óntál a XVIII. század végéről.
47. kép. Keleti ízlésű ónozott rézkancsó.
48. kép. Trébelt és poncolt rézdombormű (Pieta) a XVII. század végéről.
49. kép. Zománcos rézfeszület elülső és hátsó lapja az Árpádok korából.
50. kép. Aranyozott ezüstcsat az Anjouk korából.
51. kép. Ezüst „Agnus Dei” a Hunyadiak korából.

52. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüstkehely, melyet a mikházai ferencrendiek zárdája őrzött meg nemzetünknek, kupáján erdélyi sodronyzománc díszítés.
53. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüst talpas serleg.
54. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüst férfiöv. Kolozsvári Unio utcai lelet.
55. kép. Barokk ízlésű aranyozott ezüst női öv.
56. kép. Renaissance ízlésű aranyozott ezüst női menteboglár.
57. kép. Gótikus ízlésű céhláda, melyet a kolozsvári bodnárceh őrzött meg nemzetünknek.
58. kép. Keleti imaszőnyeg, ún. erdélyi typus perzsa motívumokkal.
59. kép. Úri hímzés a XVII. századból.
60. kép. Bogáthi Menyhértné Kendi Zsófia selyem ruhadereka küüllővári sírjából.
61. kép. Hímzett casula a XVIII. századból.
62. kép. Majolika kályhacsempe a XVII. századból.
63. kép. Majolikakorsó a Biró Albert-féle hagyatékból. XVII. századbeli mű.
64. kép. Urna alakú haltartó Gyekéről (Kolozs megye).
65. kép. Népies hímzés Alsó-Fehér megyéből.
66. kép. Népies hímzés Torockóról.
67. kép. Népies hímzés Kalotaszegről.
68. kép. Cigány eszterga Felsőkosályról (Szolnok-Doboka megye).
69. kép. Medveölő buzogány Bözödújfaluról (Udvarhely megye).